

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Автором розглядаються питання щодо впливу процесів глобалізації на формування страхових відносин, взаємодію учасників страхового ринку, присутні тенденції та виникаючі проблеми. Окреслюються можливі перспективи розвитку ринку страхових послуг України. Пропонуються напрямки для підвищення його конкурентоздатності та подальшого розвитку в умовах глобалізації.

An author is examine questions in relation to influence of processes of globalization on forming of insurance relations, cooperation of participants of insurance market, present tendencies and nascent problems. The possible prospects of market of insurance services of Ukraine development are outlined. Directions are offered for the increase of his competitiveness and further development in the conditions of globalization.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування ринкової інфраструктури, різке зменшення державного впливу на розвиток виробничих відносин і розподіл матеріальних благ докорінно змінили процес формування вітчизняного страхового ринку, а також його основний зміст та види страхових послуг, які пропонуються споживачам. Незважаючи на номінальне зростання обсягів, страховий ринок ставить сьогодні незначну частину у валовому внутрішньому продукті (2.1%). Багато проблем, пов'язаних з його формуванням, регулюванням і розвитком не вирішені. Це потребує від наукової спільноти пошуку альтернативних рішень і розробки нової ефективної стратегічної політики щодо забезпечення страхової діяльності в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Сьогодні страховий ринок України перебуває під тиском процесів глобалізації і міжнародної інтеграції. Кожен страховий ринок який розвивається проходить певні етапи, які пов'язані з залучення іноземного капіталу, перестрахованням ризиків на зарубіжних страхових ринках, створенням спільних страхових компаній. Є ряд важливих аспектів, які повинні бути враховані з метою успішного розвитку й функціонування вітчизняного страхового ринку, які досліджуються в роботах таких провідних науковців, як: В.Д.Базилевич, К.В.Шелехов, Т.Е.Гварліані, М.М.Александрова, В.В.Шахов, В.І.Фурман, А.Манес, У.Нелмен, та інші. Питання стосовно регулювання галузі страхування досліджують у своїх працях провідні вітчизняні науковці В. Базилевич, К. Базилевич, В. Бігдаш, О. Гаманкова, О. Залетов, С. Осадець, Р. Пікус та інші, а також російські вчені А. Архипов, С. Гришаєв, Л. Рейтман, Т. Федорова, А.Ю.Лайков та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Криза глобальної фінансової системи ставить задачі переосмислення економічної і фінансової політики, вимагає удосконалення конкретних інструментів і технологій економічного регулювання страхових відносин, що забезпечують економічну безпеку господарюючих суб'єктів і стійкість національної економіки. Дослідження даної проблеми показують, що одним із негативних явищ, яке виникло у страхуванні у зв'язку із процесами глобалізації є наростання різних видів шахрайств та тіньових економічних операцій, кримінальних протиправних дій. Ці негативні процеси набувають сьогодні світового масштабу.

Постановка завдання. Завдання підвищення якості управління страховою діяльністю тісно пов'язані з відстеженням тенденцій зміни основних показників і встановленні впливу на них конкретних чинників з виділенням як кількісної, так і якісної

їх компоненти. Тому, метою представленого дослідження є встановлення тенденцій, присутніх на страховому ринку України, виділення негативних чинників впливу, визначення існуючих проблем та формулювання певних напрямів щодо їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Існуюча сьогодні ринкова модель страхового бізнесу в Україні та інших країнах СНД склалася на базі "радянської" моделі організації страхової справи. Модель радянського страхового ринку, орієнтована на масове споживання стандартизованих страхових продуктів забезпечувала широкий "кількісний" охопит споживачів страховими послугами, але мала певні недоліки, властиві радянській системі господарювання в цілому. Одним з головних була неуважність до індивідуальних особливостей і потребам споживачів страхових послуг, тобто недоліки лежали в області якісних характеристик надаваних послуг. Цій моделі відповідали й форми організації господарства в цілому, та зокрема - форми організації діяльності й організаційної структури керування страхових компаній.

В 1970–1980-ті роки страхування було інструментом економічної політики держави. Воно розбудовувалося, головним чином, як важлива частина державної фіскальної системи, частина механізму формування й витрат державного бюджету, що мав велику інвестиційну й соціально-захисну спрямованість. Одночасно страхування успішно виконувало важливі функції по захисту господарюючих суб'єктів і населення від ризиків.

Потрібно враховувати, що зовнішнє середовище, у якому діють сучасні вітчизняні страховики, істотно змінилася:

1. У порівнянні з "радянським" періодом різко впав економічний потенціал країни в цілому. Відповідно, впав у кількісному вираженні сукупний попит на всі товари й послуги, включаючи страхування.

2. Відбулися істотні зміни якісних характеристик потенційного споживчого поля: різка диференціація доходів і, відповідно, платоспроможності потенційних споживачів страхових послуг привели до того, що прийнятний для сталого розвитку страхового ринку стабільний рівень платоспроможності в цей час мають у середньому не більш 10% підприємців і ледве більш 10% домашніх господарств.

3. Крім того, у країні неухильно розбудовується демографічна криза, що характеризується стійким скороченням чисельності населення й зменшенням частки працездатних, тобто, найбільш платоспроможних категорій населення [1].

Тобто, склалися умови при яких основна частина населення не зацікавлена й не в змозі користуватися послугами страхового бізнесу. Це явно простежується на результатах проведення обов'язкового страхування відповідальності власників автотранспортних засобів, ступінь охопту яким становить не більш 25%. Але це ж обов'язковий вид страхування? Ці тенденції суспільного опору поширенню примусового страхування - не випадковість і не наслідок "неправильного менталітету" вітчизняних страхувальників - вони носять об'єктивний характер і є результатом невідповідності домінуючої ринкової ідеології й заснованої на ній моделі управління потребам розвитку вітчизняного страхування.

Тому, перспективи розвитку страхового бізнесу в рамках існуючої моделі його функціонування залишаються вкрай обмеженими, бо потреба в страховому захисті 20% населення не буде сприяти його зростанню.

У цілому склалося положення коли домінуючі форми організації підприємницької діяльності в страхуванні перестали відповідати вимогам, які пред'являють сучасні споживачі страхових послуг. Це - реальне протиріччя між постачальниками й споживачами послуг, яке гальмує подальший розвиток ринку.

Таким чином, ми перебуваємо в умовах необхідності зміни сформованої за роки незалежності так званої «ринкової моделі» функціонування ринку на нову більш ефективну модель, відповідну до потреб розвитку реального страхування.

Керівник фірми РІФАМС Лайков А.Ю. висловлює: «Без врахування інтересів сучасних вітчизняних споживачів страхових послуг справжнього розвитку ринку не буде, а застаріла ринкова модель ці інтереси не здатна брати до уваги в принципі. У соціально-економічних умовах, що змінилися, усі спроби зберегти вітчизняний страховий капітал у старій відтворювальній формі не зможуть вийти за рамки примусу, що вичерпав себе, страхувальників до придбання послуг страхових компаній у комбінації з поширенням квазістрахових схем, що дискредитують страховий ринок. Необхідна зміна форми ринку на ту, яка адекватна змісту сучасних страхових відносин»[1].

Ми вже висловлювали думку про необхідність забезпечення пріоритетності ролі страхувальника та захисту його інтересів. Страхові організації й конкуренція між ними повинні розглядатися як засоби, що сприяють постійному розвитку джерела свого існування - страхувальника, а держава повинна створювати умови й стимули, необхідні для оптимальної комбінації інтересів страхувальників і страхових підприємств.

Протягом останніх 20 років страхування в Україні є частиною економіки, у якій значну роль відіграють тіньові взаємодії. Усі ці процеси відбиваються на показниках діяльності страхового ринку України і формують його негативні тенденції [2].

Оцінюючи діяльність страхових компаній можна зробити наступні висновки щодо незначного „пожвавлення” у 2010 році на ринку страхування, при цьому показники ще не досягли докризових значень 2008р.

Таблиця 1

Аналіз зміни питомої ваги страхового сектору у ВВП у 2008-2010рр.

Страхові компанії	2008р.	2009р.	2010р.	Відхилення	
				09/08	10\09
Частка валових страхових премій у ВВП у %	2.5	2.2	2.1	-0.3	-0.1
Частка чистих страхових премій у ВВП у %	1.7	1.3	1.2	-0.4	-0.1

Таблиця побудована за даними Держфінпослуг України [3]

Так, у 2010 році частка валових страхових премій у відношенні до ВВП становила 2,1%, що на 0,1 в.п. менше в порівнянні з 2009 роком та на 0,4 в.п. менше в порівнянні з показником 2008 року; частка чистих страхових премій у відношенні до ВВП у 2010 році становила 1,2%, що на 0,1 в.п. менше в порівнянні з відповідним показником 2009 року та на 0,5 в.п. менше в порівнянні з відповідним показником 2008 року.

Динаміка основних показників страхового ринку України у 2001-2011 рр. представлена в табл.2.

Таблиця 2

Динаміка основних показників страхового ринку України у 2001-2011 рр.

Показники по роках млн. грн.	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	9 міс. 2011
Страхові премії	3030.6	4442.1	9135.6	19431.4	12853.5	13 829.9	18 008,2	24008.6	20442.1	23 081,7	16 430,3
Темпи росту у %	142	146.6	205.7	212.7	66.0	107.6	130.2	133.3	85.1	112.9	x
Страхові виплати	424.2	543.1	860.6	1540.3	1894.2	2599.6	4 213,0	7050.7	6737.2	6 104,6	3 482,2
Темпи росту у %	104.2	128	158.5	179	123	137.2	162.1	167.3	95.6	90.6	x
Рівень виплат, %	14	12	9.42	7.98	14.7	18.8	23,4	29.4	33.0	26,4%	21,2%
Кількість страховиків	328	344	338	383	398	411	447	469	475	456	445

Таблиця побудована за даними Держфінпослуг України [3]

Простежені тенденції показують, що на протязі досліджуваного періоду валові страхові премії найбільші у 2004р. (19.4 млрд.грн.) та у 2008р. (24 млрд.грн.). У 2009р. падіння премій дуже значне до 20.4 млрд.грн., а в 2010р. знов підйом до 23 млрд.грн. За результатами 9 місяців 2011р. отримано 16.4 млрд.грн. валових премій. Це викликає сумніви, щодо можливого перевищення результатів 2011р. над результатами 2010р.

Страхові виплати мають такі самі тенденції: підвищення у 2001-2008рр., та зниження, у 2009-2011р. Показник рівня виплат, який мав стійку тенденцію підвищення у 2001-2009рр., почав стрімко знижуватися у продовж 2010 і 2011рр. і за показником 9 місяців 2011р ставить 21.1%.

Скорочення страхових виплат у 2010-2011рр. може розглядатися як негативна ознака з огляду на те, що надходження страхових платежів у 2010р. перевищило результати 2009 року. Це може свідчити про недостатність у страхових компаній ліквідних інструментів, надмірну збитковість діяльності деяких страховиків. Ряд страхових компаній розглядають всі можливі варіанти скорочення витрат, зокрема через реорганізацію та скорочення своїх відокремлених підрозділів (філій, представництв, тощо) [2].

З 2001 по 2009 роки стрімко збільшується кількість страхових компаній, яка в 2009р. ставить 475. Збільшується і кількість компаній зі страхування життя. Але в 2009-2011рр. має місце зворотня тенденція щодо зменшення їх кількості до 445 у 2011р., тобто, 30 страхових компаній на протязі останніх двох років припинили свою діяльність і серед них 7 компаній зі страхування життя.

Оцінюючи динаміку показника ринкової концентрації (монополізації) у 2004-2011рр., можемо зробити висновок, що страховому ринку України притаманна дуже значна монополізація (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка показника ринкової концентрації (монополізації) страхового ринку України у 2004-2011рр.

Роки	Загальне страхування			Страхування життя		
	Кількість компаній	Пиома вага перших 10 СК, %	Пиома вага перших 50 СК, %	Кількість компаній	Пиома вага перших 3 СК, %	Пиома вага перших 10 СК, %
2004	342	22.6	83.0	45	56.3	93.0
2005	348	12.5	75.5	50	52.1	91.2
2006	356	12.2	74.7	55	58.5	90.1
2007	381	12.6	74.4	65	52.1	86.4
2008	396	29.3	72.7	73	51.2	83.3
2009	403	29.3	75.2	72	54.3	80.9
2010	389	33.0	76.6	67	49.7	83.7
2011	380	35.9	77.5	65	52.0	87.0

Таблиця побудована за даними Держфінпослуг України [3]

Отже, незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 99,3% – акумулюють 200 СК "non-Life" (52,6% всіх СК "non-Life") та 96,4% – 20 СК "Life" (30,8% всіх СК "Life").

Тенденції ринку перестраховування у нерезидентів представлені на рис.1.

З 2001 по 2003 роки частка нерезидентів у загальному обсязі вихідного з України перестраховування щорічно становила близько 60%.

Після введення рейтингових вимог до перестраховальників обсяг закордонних перестраховувань скоротився з 59,3% в 2003 році до 16,7% в 2004. А за період з 2004 по 2006 рік упав до 10,2%. Слід зазначити, що частка валових премій, переданих у перестраховування, не змінилася за останні десять років і залишається на рівні 40-45% від обсягу премій із прямого страхування. Виключення становили 2003 і 2004 роки, коли

перестраховання використовувалося як механізм фіксації прибутку різних сфер бізнесу за рубежом.

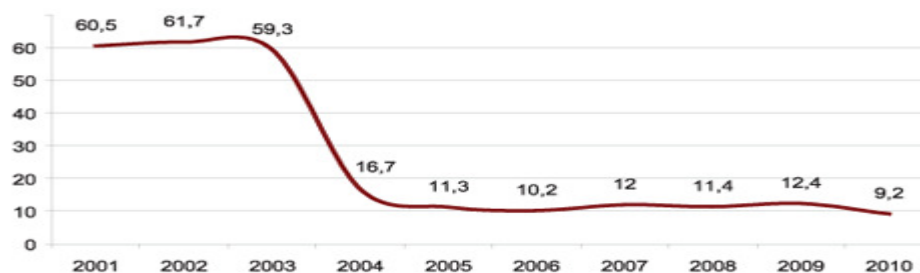

Рис.1. Частка нерезидентів у валових перестраховальних преміях в Україні, %.[4]

Введення фінансових санкцій у вигляді 15% податку на премії, передані в перестраховання нерейтинговим нерезидентам на початку 2007 року, призвело до нового скорочення частки нерезидентів у загальному обсязі вихідного з України перестраховання до 9,2% в 2010 році.

У лютому 2011, «Держкомісія по регулюванню ринків фінансових послуг України оприлюднила проект розпорядження " Про вимоги до рейтингу фінансової надійності (стійкості) страховиків і перестраховальників-нерезидентів". Відповідно до документа, рейтинг фінансової надійності страховика-нерезидента й перестраховальника-нерезидента на день укладання договору страхування або перестраховання повинен відповідати рівню рейтингів не нижче, чим по класифікації таких міжнародних рейтингових агентств: А.М. Best (США) - "В"; Moody's Investors Service (США) - "Вaa"; Standard&Poor's (США) - "BBB"; Fitch Ratings(Великобританія) - "BBB" [4].

У випадку якщо рейтинг фінансової надійності (стійкості) страховика-нерезидента й перестраховальника-нерезидента відповідає вимогам, установленим Держфінпослуг, оподаткування сум, що перелічуються страховиками в межах договорів страхування або перестраховання, буде здійснюватися по ставці 0%. А якщо ні, то оподаткування зазначених сум здійснюватися по ставці 12%.

Оцінюючи стан перестраховання згідно вимогам чинного законодавства у 2011 році склалися слідує тенденції.

За договорами перестраховання ризиків за 9 місяців 2011 року українські страховики (цеденти, перестраховальники) сплатили часток страхових премій 4 699,6 млн. грн. (за 9 місяців 2010 р. 7 024,0 млн. грн.), з них:

- перестраховикам-нерезидентам – 910,7 млн. грн. (за 9 місяців 2010 р. –788,6 млн. грн.);
- перестраховикам-резидентам – 3 788,9 млн. грн. (за 9 місяців 2010 р. –6 235,4 млн. грн.).

Загальна сума часток страхових виплат, компенсованих перестраховиками, становила 326,7 млн. грн. (за 9 місяців 2010 р. –317,0 млн. грн.), в тому числі компенсовано:

- перестраховиками-нерезидентами – 240,8 млн. грн. (за 9 місяців 2010 р.– 153,1 млн. грн.);
- перестраховиками-резидентами – 85,9 млн. грн. (за 9 місяців 2010 р. –163,9 млн. грн.)

[3].

У структурі вихідного перестраховання станом на 30.09.2011 найбільше сплачено часток страхових премій за такими видами страхування, як :страхування майна, страхування фінансових ризиків, страхування від вогневих ризиків, автостраховання (КАСКО, ОСЦПВ, "Зеленакартка"), страхування вантажів та багажу.

Зменшення обсягу вихідного перестраховання з резидентами за 9 місяців 2011 року пов'язане, перш за все, із зменшенням надходжень валових страхових премій у деяких страхових компаніях на рівні відповідного періоду 2010 року, що вплинуло на обсяг часток страхових премій переданих у перестраховання, а також залишення значної частини ризиків на власному утриманні.

У співвідношенні до валових страхових премій частка вихідного перестраховування станом на 30.09.2011 становила 28,6% (станом на 30.09.2010 –45,5%) (рис. 2).

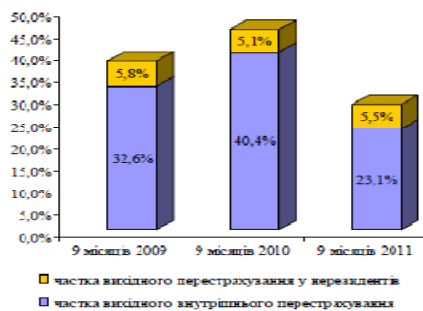

Рис.2. Частки вихідного перестраховування у співвідношенні до валових страхових премій за 9 місяців 2009-2011рр.[3]

На рис. 3 представлено структуру перестраховування ризиків у нерезидентів за 9 місяців 2011 року.

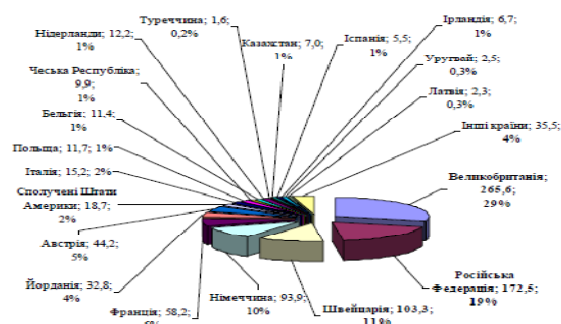

Рис.3. Частка страхових платежів, яка належить перестраховику-нерезиденту, станом на 30.09.2011р. (млн.грн.) [3]

З вище визначеного свідчить, що самі значні частки страхових платежів серед перестраховувальників-нерезидентів припадають на Великобританію (265.6 млн.грн. чи 29%) та Російську Федерацію (172.6 млн.грн. чи 19%). На рис.4 представлено динаміку по перестраховуванню з Російською федерацією за 2005-2011рр.

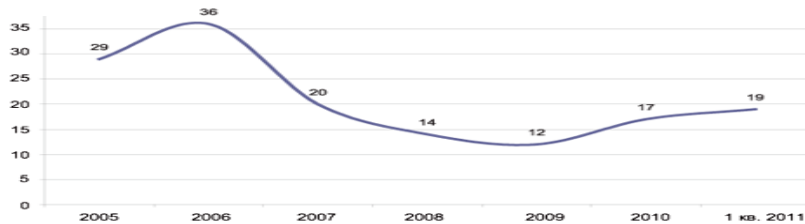

Рис.4. Частка російських перестраховувальників у преміях, переданих нерезидентам України, %.[5]

Таким чином, слід зазначити, що глобалізація й прихід на страховий ринок України західної споживчої культури розбудив гостру конкуренцію за володіння, контроль і розподіл фінансових ресурсів.

Серед суб'єктів страхового ринку є три погляди на процеси глобалізації. Це підтримуючий, негативний і консервативний, нейтральний [5].

Страховальники, як основні суб'єкти страхового ринку диференційовані за рівнем доходу й своїм страховим інтересам. Тому, частка фізичних осіб позитивно ставляться до

стандартів, що підвищуються, у страхуванні принесені на ринок СНД західними компаніями, але разом з тим приноситься й інша культура, що змушує не тільки по іншому мислити але й потребує постійних змін з наступної адаптації до неї. Але більшість громадян з малозабезпечених верств населення не користуються страховкою й виражають байдуже відношення до глобалізаційних процесів у страховій індустрії.

Страховики, страхові посередники, перестраховальники розділені умовно на "схемників" і класиків також по різному бачать плюси й мінуси, які привносить процес глобалізації. Учасники схемного страхування побоюються, що звужиться їхнє поле діяльності. Класичні - намагаються виробити релевантне позиціонування, для того, щоб максимально підвищити вигоди й знизити негативний вплив від глобалізації.

Але більшість учасників страхового ринку сприймає глобалізацію як процес змін, який змушує адаптуватися в нових умовах.

Висновки дослідження.

Сьогоднішні умови ставлять перед фінансистами, фінансовими директорами класичних страхових компаній України необхідність вирішення складних завдань комбінації консервативного фінансового підходу в оцінці ефективності тих або інших управлінських розв'язків з необхідністю розробки і впровадження нових управлінських технологій таких як бюджетування, контролінг, системи управлінського обліку, системи збалансованих показників і ін. Крім цього вони змушені поєднувати нашу ментальність із системою керування ризиками, які генеруються у функціональній сфері, у внутрішньому і зовнішньому середовищі.

Слід розуміти, що глобалізація страхової індустрії призведе згодом до загальних змін всесвітньої корпоративної культури, прийняттю етичного кодексу страховиків. Наші страхові компанії, як великі інституціональні інвестори будуть відіграти усе більш важливу роль у національній економіці і в інтеграційних процесах у світову економіку.

Глобалізаційні процеси будуть супроводжуватися подальшою концентрацією капіталу в страхових групах і їх злиття з банківським і фінансово-промисловим капіталом. Згодом зміниться структура класичного й квазістрахування у бік значного зменшення останньої. Страхові стандарти обслуговування клієнтів будуть уніфіковані й законодавчо закріплені. Підвищення рівня життя неминує призведе до підвищення страхової й фінансово-інвестиційної культури.

З ростом довіри до страховиків і до використання у фінансовій сфері Інтернет мережі буде активно розбудовуватися он-лайн страховання. Згодом зросте взаєморозуміння позицій один одного страховика й страхувальника за рахунок їх зближення й підвищення загального рівня страхової культури.

Література.

1. Лайков А.Ю. Необходимость модернизации отечественного страхового рынка// Журнал REMARK. 2011. № 3(19). С. 25. <http://www.rifams.ru/index.html>
2. Залетов А. Страховой рынок Украины в 2010 году: оценка реального страхования// журнал Insurance TOP №1(33)2011[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tristar.com.ua/1/tems/obzor_rynka_strahovaniia.html
3. Страховий ринок : 2001-2010р. <http://www.dfp.gov.ua>
4. Веретнов В. Страховий ринок в умовах світової та національної фінансової кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.klubok.net/UserInfo-yveretnov.html/>
5. Андреева Л.Ю. Стратегия развития российского страхового рынка в условиях глобализации. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.studsupport.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=147&Itemid=83&limitstart=1